

Lietuvos sovietinės okupacijos laikotarpiu 1944-1990 m. vykdant represijas ir persekiojimus prieš visuomeninius veikėjus, inteligentiją, Bažnyčią, jaunimą buvo vykdomas lietuvių tautos genocidas – vienas sunkiausių bolševikų nusikaltimų. Pagrindinė komunistinio režimo atrama buvo KGB - represinė struktūra su jai pavaldžiais padaliniais visose Sovietų Sąjungos respublikose. KGB funkcijų įgyvendinimas buvo priklausomas nuo komunistinės ideologijos, SSKP formuojamos vidaus ir užsienio politikos. Kartu su kitomis totalitarinės kontrolės sistemos dalimis, KGB padalinys Lietuvoje savo veikla turėjo garantuoti vienos partijos valdžią ir jos ideologijos dominavimą.

Bet kokia sovietų valdžios, o tuo labiau santvarkos kritika buvo netoleruojama, laikyta kaip antisovietinė veikla, už kurią buvo griežtai ne tik baudžiama, bet ir persekiojama. Nuo 1940 metų lietuviška trispalvė, Vytis ir Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“ tapo „buržuazinio nacionalizmo“ simboliais. Tautinių ir religinių švenčių šventimas buvo įvardintas kaip „pilietinio nesąmoningumo“ ar net antisovietinės veiklos išraiška. Lietuvoje žodžio laisvė reiškė didžiųjų vadų J. Stalino, I. Lenino ir komunistų partijos liaupsinimą. Sovietinis teroras buvo nukreiptas prieš atsidūrusius už įstatymų ribų neva pavojingus piliečius, kuriuos bandyta akylai kontroliuoti. Nesaugus kasdienis gyvenimas, asmens laisvių ir teisių panaikinimas iššaukė pagrindinį pasipriešinimą komunizmo demagogijai.

Temos aktualumas

Persekiodama kitaminčius sovietų saugumas profilaktiką dažniausiai naudojo kaip galimybę ideologiškai apdoroti visuomenę arba formuoti tam tikrą visuomeninę nuomonę. Nežiūrint to, kad profilaktika – kaip visuomenės kontrolės elementas buvo plačiai taikomas ir panaudojamas sovietmečiu, reikia pažymėti, kad Lietuvoje praktiškai yra visiškai netyrinėtas dalykas, pasigendama apibendrinančio istorinio tyrimo, atspindinčio kitaminčių persekiojimą.

Tyrimo tikslas: apibrėžti kitaminčių statusą. Išnagrinėti KGB institucijos naudotus persekiojimo metodus Lietuvoje, išryškinti dažniausiai taikytus susidorojimo būdus kitaminčiams, apžvelgti vidaus priešų įvaizdžio formavimą ir psichiatrijos panaudojimą izoliuojant kitaminčius, atskleisti „profilaktikos“ specifiką ir profilaktinių priemonių taikymą, parodyti sovietų saugumo taikytų susidorojimo priemonių poveikio pasekmes Lietuvos visuomenei.

Tyrimo struktūra, uždaviniai ir numatoma apimtis

Šio tyrimo **chronologiniai rėmai** – šeštasis - dešimtas dešimtmečiai. Tyrimą sudarys dvi pagrindinės dalys: kitaminčių persekiojimas ir visuomenės „profilaktika“ sovietinėje Lietuvoje. Numatoma tyrimo apimtis – 2 autoriniai lankai. Šis tyrimas turėtų parodyti kaip sovietų režimas visais įmanomais būdais stengėsi užgniaužti bet kokias iškylančias antisovietines apraiškas persekiojant kitaminčius, tam tikslui panaudojant įvairias profilaktines priemones.

1956 metais totalitarinis SSRS režimas beatodairiškai jau nebetaikė masinio teroro. Tad fizinio susidorojimo priemones pakeitė subtilesnės psichologinio poveikio priemonės, kurios turėjo atgrasinti priešiška nusiteikusius žmones nuo tolimesnės antisovietinės veiklos. Griežtesnes priemones prieš kitaminčius imta taikyti į valdžią atėjus konservatyvioms jėgoms - Leonidui Brežnevui tapus SSRS vadovu ir 1967 m. Jurijui Andropovui SSRS KGB vadovu. Be to, aštuntajame dešimtmetyje SSRS ir Lietuvoje suaktyvėjo žmogaus teises ir laisves ginantis judėjimas, todėl atitinkamai sustiprėjo ir represijos. Kovos su antisovietiniu judėjimu taktiką vertė keisti ne tik vidaus situacijos pokyčiai, bet ir pakitusi SSRS padėtis tarptautinėje arenoje bei pagerėję santykiai su Vakarais. Nenorint pabloginti pagerėjusių santykių su Vakarais ir dėl įsipareigojimų Helsinkio baigiamajam aktui, sovietų valdžiai ir KGB teko savo veiklą maskuoti. Būtent po Helsinkio baigiamojo akto pasirašymo J. Andropovas suformavo naują represavimo politiką: kovojant su disidentais daugiau remtis tokiomis persekiojimo priemonėmis kaip psichiatrija, diskreditavimu, deportacija iš šalies. Pokyčiai užsienio politikoje irgi turėjo įtakos kovoje su kitaminčiais. 1975 metais pasirašius Helsinkio baigiamąjį aktą, sovietai nebuvo linkę bloginti padėties, dėlto mėgino nuslėpti šalyje vykusį susidorojimą su disidentais. Disidentai įrodinėjo, kad sovietų valdžia nesilaiko nei savo pačios įstatymų, nei jau pripažintų tarptautinės teisės normų.

Darbo pirmoje dalyje bus siekiama išanalizuoti kitaminčių kaip opozicinės jėgos sovietų vedamai politikai fenomeną. Kitaminčių kategorijai būtų galima priskirti visus tuos antisovietiška nusiteikusius asmenis, kurie nesusitaikė su primestu sovietų režimu, kurie nepabijojo imtis antivisuomeninės veiklos, pagrindinių organizacijų kūrėjus, okupacinės valdžios vadintus „priešiškus elementus“, tikinčiųjų teisių atstovus, žmogaus teises ir laisves ginčius disidentus, ir religinių mažumų atstovus. Sovietų valdymo laikotarpiu be katalikybės buvo persekiojamos religinės bendruomenės tokios kaip sekmininkai, metodistai, adventistai, Jehovos liudytojai. Persekiojant Lietuvos valstybingumo šalininkus ir sovietinio režimo bei komunistinės ideologijos priešininkus buvo siekiama sutrukdyti Lietuvos valstybės atkūrimą, Lietuvos aneksijos nepripažinimo politikos vykdymą. *Taigi vienas iš uždavinių yra apibūdinti kitaip manančių asmenų profilį, detaliau atskleisti jų antisovietinės veiklos ypatumus.*

1954-1990 m. – tai kitaminčių persekiojimo laikotarpis. Pasibaigus ginkluotam rezistenciniam judėjimui, KGB persekiojo pagrindinių organizacijų, siekiančių palaikyti Lietuvos laisvės siekį, narius, savišvietos būrelių dalyvius, pagrindžio spaudos leidėjus, žmogaus teisių gynėjus, disidentus, tikinčiuosius ir kitaminčius. 1954-1990 m., anot N. Gaškaitės. už minėtąją veiklą į lagerius pateko apie 200 asmenų¹. Daugelis iš jų buvo įkalinti specialiose psichiatrinėse ligoninėse ar žuvo neaiškiomis aplinkybėmis. (Nukentėjo prof. Jonas Kazlauskas, poetas Mindaugas Tamonis, Helsinkio grupės narys kunigas Bronius Laurinavičius, Lietuvos katalikų Bažnyčios kronikos leidėjas kun. Juozas Zdebskis). Psichotropinių priemonių taikymas kitaminčiams oficialiai buvo įteisintas paskyrus Jurijų Andropovą SSRS KGB pirmininku. 1980 m. Helsinkio grupės narys Algirdas Statkevičius buvo priverstinai įkalintas Černiachovskio (Įsruties), vėliau – Taškento specialiojoje psichiatrinėje ligoninėje. Specialiose psichiatrinėse ligoninėse priverstinis gydymas psichotropiniais preparatais buvo taikytas disidentams Henrikui Klimašauskui, Petriui Cidzikui, Algirdui Žiprei, Angelei Paškauskienei, Vytautui Žutautui, Valdemarui Karaliūnui, Algirdui Petrošiui ir kitiems. Sufabrikuojant kriminalines bylas, kai kurie disidentai ar pagrindinių organizacijų nariai būdavo įkalinami. Iš tokių galima išskirti Lietuvos laisvės lygos įkūrėją, pagrindinės spaudos leidėją Antaną Terlecką, disidentą Vladą Šakalį ir kiti. Buvo naikinamas bet koks kitaminčių pasireiškimas, neleista atsirasti kitokiam mastymui. Tai trukdė laisvą dvasinį vystymąsi ir padarė neatlyginamą žalą lietuvių visuomenei. Be jokių diskusijų kitaminčiai buvo pasmerkiami. Šiame darbe bus siekiama kuo išsamiau išnagrinėti sovietų saugumo vykdyto kitaminčių persekiojimo priežastis bei pasekmes. *Persekiojimo pasekmės visuomenei nėra ištyrinėtos, tad tai galėtų būti vienas iš numatyto tyrimo uždavinių.* Kitaminčių kategorijai priskiriami asmenys buvo laikomi nuolatinio pavojaus atmosferoje ir tai kėlė nuolatinį stresą, sąlygojusį gyventojų sveikatos pablogėjimą.

Kitaminčiai ne tik buvo persekiojami morališkai, siekiant paveikti juos psichologiškai, tačiau ir įkalinami. Vilniaus mieste KGB vidaus kalėjime (dar vadintame tardymo izoliatoriumi) visą sovietmečio laikotarpį, ypač suaktyvėjus antisovietiniam pasipriešinimui, dažniausiai buvo įkalinami disidentai, kitaminčiai, kovotojai dėl žmogaus teisių. Daugiausia keltos baudžiamosios bylos už antisovietinę agitaciją ir propagandą, kontrabandą, už vadinamuosius smulkesnius prasižengimus mėginta paveikti vadinamosiomis „profilaktinėmis priemonėmis“. *Uždavinys – kiek įmanoma detaliau atsekti įkalintųjų kitaminčių skaičių ir asmenybes.*

Antisovietiška nusiteikusių asmenis, vadinamuosius kitaminčius stebėti, juos įtakoti buvo pasitelkiami agentai ir patikimi asmenys. KGB siekė kuo daugiau agentų turėti tarp inteligentijos, dvasininkijos ir jaunimo. Jie ne tik stebėjo jų elgesį, rinko informaciją apie jų

---

¹ Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000, Vilnius, 2002, p. 191.

veiklą, gyvenimo būdą, įtakoją juos, bet ir remiantis jų pranešimais buvo analizuojami procesai vykstantys šiuose visuomenės sluoksniuose. Siekta išsiaiškinti šalies įvykius, procesų priežastis ir juose orientuotis. Agentūrinių pranešimų pagrindu organizuotos ir naudotos operatyvinės priemonės prieš sekamus asmenis, rengtos įvairios kompromitavimo akcijos.

J. Andropovo vadovavimo metu dažniausiai taikyta kovos su disidentais priemonė - priverstinis gydymas psichiatrinėse ligoninėse. Šis kovos metodas savo apogėjų pasiekė septintajame - aštuntajame dešimtmečiuose. Į psichiatrinės ligoninės buvo priverstinai patalpunami nepatikimi sovietiniam režimui žmonės už knygų leidybą, pagrindinę spaudą, biuletenius, protestus, atvirus laiškus, antisovietinių grupių organizavimą, dalyvavimą žmogaus teisių judėjime. Vadovaujant Nikitai Chruščiovui imta traktuota, kad antisovietiška nusiteikusių žmonių nusikaltimo priežastis slypi vadinamojoje psichinėje ir dvasinėje negalioje.² Dauguma disidentų, ypač rusų disidentų, tokie kaip P. Grigorenko, A. Jesenin - Volpinas į psichiatrinės ligoninės pakliūdavo už savo veiklą, įvairius pasisakymus, laiškus. Pavyzdžiui, 1970-1975 metais Lietuvoje už antisovietinę veiklą buvo izoliuoti psichiatrinėse ligoninėse P. Cizikas, A. Statkevičius, V. Karaliūnas, V. Žutautas ir kiti. Tokiu būdu sovietų valdžia išvengdavo viešų teismo procesų, nes tada galėdavo disidentus paskelbti nepakaltinamais. Itin populiaru buvo šizofrenijos diagnozė. **Uždavinys** – *apžvelgti sovietų saugumo pastangas susidoroti su kitaminčiais panaudojant psichiatriją.*

1968 metais po įvykių Čekoslovakijoje, neramumai ir kitose socialistinio bloko šalyse vertė KGB imtis griežtesnių priemonių. Vis daugėjo teismų už antisovietinę propagandą. Jog 1975 m. po Helsinkio baigiamojo akto pasirašymo ir 1978 m. Lietuvos laisvės lygos sukūrimo buvo stiprinamos represijos parodo dažnesnis disidentų teismų skaičius. 1972-1974 m. prasidėjo nuolatiniai žmogaus teisių gynėjų areštai, o jau 1979 m. pasireiškė totalinis antisovietiška nusiteikusių asmenų, kitaminčių, disidentų ir žmogaus teisių gynėjų puolimas, reikia pažymėti, kad nuosprendžiai jiems buvo griežtesni. Iki 1986 m. vyko garsių disidentų teismai. Sovietų valdžia ne tik siekė susidoroti su kylančia oponentine jėga, nepatikimus asmenis izoliuoti, bet ir jų veiklą visuomenėje pateikti neigiamai, kad nebetektų paramos. Išryškėjo tikslas - ne tik nubausti tokius asmenis, bet ir paveikti jų artimųjų ateitį, atgrasinti nuo panašios antisovietinės veiklos. Fizinės prievartos priemonės tapo neefektyvios, todėl buvo pasitelkiama propaganda, kad formuotų sovietų valdžiai priimtina viešąją nuomonę ir kovotų su nepriimtinais jėgomis ir procesais.

Antroji tyrimo dalis – „profilaktinių priemonių“ taikymas, visuomenės moralinio ir psichologinio spaudimo atspindys. Greta fizinės prievartos sovietų valdžia naudojo galingu propagandos aparatu ir psichologine prievarta. 1954-1972 m. daugiau nei 6 tūkst. asmenų už

antisovietinę veiklą buvo profilaktuota, KGB jiems taikė įvairias psichologinio spaudimo formas ir draudimus. Vėliau kasmet būdavo profilaktuojama apie 500 asmenų. Jie buvo šantažuojami, verčiami šnipinėti pažįstamus, atgailauti ir pasmerkti savo praeitį bei įsitikinimus spaudoje, „auklėjami“ kolektyvuose, viešai svarstomi, jiems buvo sudaroma nepakantumo atmosfera. Pavyzdžiui, „1966 m. Kalvarijoje vasario 16 d. proga devintos klasės moksleiviai išplatino atsišaukimus. Už šį poelgį jie buvo pasmerkti mokyklos susirinkime, jų tėvus auklėjo tėvų susirinkimas ir net pensininkų kolektyvas. Viešai pasmerkti antisovietišškai nusiteikusį asmenį KGB dažnai versdavo jo artimiausius giminaičius.“³ „Profilaktuojamieji“ būdavo šalinami iš mokyklų, atleidžiami iš darbo ir t. t.

Nagrinėjant visuomenės „profilaktiką“ kaip moralinio susidorojimo įrankį kovoje su opozicinės apraiškos judėjimo atstovais sovietiniam režimui Lietuvoje, užsibrėžtas uždavinys nustatyti profilaktinių priemonių taikymo principus ir kriterijus, pagal kuriuos sovietų valdžia per KGB struktūrą susidorodavo su nepriimtinais, nelojaliais asmenimis. „Profilaktika“ buvo veiksmingas KGB taikytas spaudimo metodas kovoje su vidaus priešais, kuris papildė kontrolės ir poveikio metodus: kompromitaciją ir dezinformaciją, nes rezultatams pasiekti buvo pajungiamos visos kontrolės mechanizmo priemonės.

Sovietinis okupacinis režimas Lietuvoje nepajėgė visiškai užgniaužti antisovietinio pasipriešinimo. Permanentiškai kovojo antisovietiniu ir disidentiniu judėjimais. Svarbiausia sovietų valdžios atrama šioje kovoje buvo KGB represinė struktūra, sukūrusi baimės ir nepasitikėjimo atmosferą. Per visą sovietmečio laikotarpį „profilaktikos“ metodo pobūdis mažai keitėsi, tačiau tikslas išliko tas pats – bet kokiomis priemonėmis užtildyti ir izoliuoti priešiška nusiteikusius, nelojalius ir su režimu nesitaikstančius asmenis. Sovietų valdžios išlaikymas pasireiškė per visuomenės visuotinį kontroliavimą ir politinį bei fizinį susidorojimą su vadinamąja „negatyvia aplinka“. Politinės permainos po Stalino mirties apribojo sovietinių represinių struktūrų galią, susilpnėjo visuomenės kontrolė tiesioginės prievartos priemonėmis, iš tremties ir įkalinimo vietų pradėjo grįžti lietuviai. Pasipriešinimo judėjimas įgijo naujų formų. Tai privertė valdžią rimčiau vertinti antisovietines akcijas, tam skirti daugiau dėmesio ir pajėgų. Valdant Nikitai Chruščiovui buvo apsiribota profilaktiniu darbu ir agentūrinėmis-operatyvinėmis priemonėmis prieš vadinamuosius vidaus priešus. Tiek užsienio ekspertų, tiek sovietologų manymu, sovietų režimas šiuo laikotarpiu tik sąlyginai buvo tolerantiškas kitaminčiams.⁴ Fizinio susidorojimo, deportacijos, įkalinimo neatsisakyta, tačiau šios priemonės labiau buvo

---

² ПИРОКОПЕНКО, А.С. *Безумная психиатрия*, с.13

³ Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000, Vilnius, 2002, p. 192.

⁴ *Human right in the Soviet union* // edited by Szymanski A. London, 1984, p.267

užmaskuotos ir įgyvendinamos subtiliau. Tačiau ne mažiau žiaurios ir veiksmingos buvo psichologinio poveikio priemonės, kaip sekimas, manipuliavimas ir spaudimas per viešąją nuomonę, profesinės karjeros griovimas, profilaktiniai pokalbiai, tremtis iš SSRS, priverstinis patalpinimas į psichiatrines ligonines, politiniai teismo procesai, šmeižto, melo ir kompromitavimo kampanijos, įvairios provokacijos ir bauginimai. Į disidentinį ir antisovietinį judėjimą daugiausiai įsitraukė inteligentija ir dvasininkija, todėl prieš juos ir buvo nukreiptos persekiojimo ir profilaktinės priemonės. Labiausiai pažeidžiami buvo mokslo ir meno žmonės, nes jie labiau priklausomi nuo valdžios, ypač profesinės karjeros srityje. Valdžiai buvo svarbu pakeisti inteligentijos pažiūras taikiai, įkalbinėjant, vykdant propagandą ir profilaktinį darbą.

Uždavinys – išaiškinti profilaktikos formas (bendra profilaktika, asmeninė profilaktika, vieša profilaktika, slapta profilaktika). Pradžioje KGB įvairiomis priemonėmis perspėdavo asmenis, kad nutrauktų antisovietinę veiklą: šantažu, grasinimais, įkalbinėjimais, kompromitavimu prieš visuomenę. Svarbią vietą KGB įtikinėjimo priemonių arsenale užėmė profilaktinis darbas. Ypač didelis spaudimas buvo daromas per viešąjį profilaktinį darbą, per darbo kolektyvų susirinkimus, spaudą. „Profilaktika“ - tai KGB darbuotojų pokalbiai su profilakuojamais. Taip siekta pakeisti jų politines pažiūras, priversti viešai išsižadėti savo įsitikinimų, atgailauti. Darant spaudimą buvo paveikiami ir profilakuojamų šeimos nariai. Jie netekdavo darbų, vaikai galėjo būti pašalinami iš prestižinių aukštųjų mokyklų. Jei žmonės nepasiduodavo profilaktiniam perauklėjimui, nukentėdavo karjera, nes netekdavo darbo, būdavo pradedamos operatyvinės bylos, prasidėdavo teisminis persekiojimas. Auklėjamasis darbas dažniausiai pasireiškė KGB profilaktinis priemonėmis, kompromitavimu, oficialiais įspėjimais, poveikiu per darbovietę ar visuomenines organizacijas, administracinėmis priemonėmis, atsisakymu išleisti už SSRS ribų ir t.t. Kasmet buvo įspėjama po kelis šimtus žmonių.

Dar vienas iš tyrimo **uždavinių** būtų atskleisti kiek įmanoma detaliau „profilaktikos“ proceso modelį. Profilaktikos procesas atsispindėjo tampymu po „saugumą“. Kvote metu sovietinių įstatymų pateikimas, įvairūs gąsdinimai. Šeimos narių apdorojimas, nuolatinis sekimas ir klausinėjimas. Pašalinimas iš darbo vietos ar griežti papeikimai darbovietėse, sudaroma speciali baimės atmosfera. Priklašama, kad yra susitikinėjama su netinkamais asmenimis. Duodavo suprasti, kad kvočiamojo asmens veiksmai yra netoleruojami, neleistini ir nepageidaujami. Psichologinis paveikimas. Buvo priklašama, kas „bloga“ yra padaryta. Profilaktikos metu žmonės pasijusdavo bejėgiais. Praeities kapstymas, įvairios informacijos pateikimas. Buvo randamos įvairios dingstys šantažuoti. Tvyrojo tokia situacija, kai kvočiamas asmuo tapdavo pavaldus operatyviniam darbuotojui. Persekiojamojo giminaičiai apklausinėjami, pastangos užverbuoti, kurie teiks duomenis apie kvočiamąjį. Bauginimas. Pamokymai. Akcentuotas prasikaltimas sovietinei valdžiai.

Literatūra ir šaltiniai

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai – tai Lietuvos Ypatingojo archyvo fondai. 1991 m. po KGB panaikinimo, tapus Lietuvos archyvams atviresniems tyrinėtojams, atsivėrė galimybės išnagrinėti saugumo struktūros darbą užfiksavusius ir atspindinčius dokumentus. Ataskaitos, pažymos leidžia detaliau išnagrinėti taikytas profilaktines priemones, sužinoti kitaminčių persekiojimo priežastis, motyvus, padarinius. Tačiau nereikia pamiršti, kad persitvarkymo sąjūdžio laikotarpiu pradėjus naikinti ir vežti į Rusiją KGB dokumentus, jau 1989 metais LSSR KGB centrinio aparato administraciniame pastate buvo užsiimta dalies archyvinių fondų naikinimu. 1990 metų pradžioje ištisi fondai buvo vežami į Omską ir Uljanovską. Būtina konstatuoti, kad iki 1990 m. balandžio mėn. archyve buvo naikinami ištisi fondai (bylų grupės) arba jų dalys – operatyvinės įskaitos bylų (14640 saug. vnt.), paieškos bylų (468 saug. vnt.), literinių bylų (20 saug. vnt.), profilaktikos bylų (2105 saug. vnt.) ir t.t.⁵ Sovietmečiu saugumo sudarytuose dokumentuose tiek disidentai, tiek kitaminčiai įvardinti kaip religiniai, politiniai ekstremistai, be to vadinamajam antisovietiniam elementui taip pat buvo priskiriami disidentai, kitaminčiai, rezistentai, iš esmės tai priklausė nuo konteksto.

2000-ųjų metų birželio 12-14 dienomis Vilniuje pirmą kartą Europoje suorganizuotas Tarptautinis kongresas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“. Kongrese įkurtas tarptautinis Vilniaus visuomeninis Tribunolas turėjo teisiniu, politiniu ir socialiniu požiūriais įvertinti komunizmo ideologijos, sukurtų režimų nusikalstamą veiklą, buvo užakcentuotas kitaminčių persekiojimas ir „profilaktinių priemonių“ taikymas. Komunistinis režimas buvo atsakingas, kad atimdavo iš žmonių bet kokias galimybes laisvai reikšti savo politinę valią, priverčiant asmenis slėpti savo nuomonę apie padėtį šalyje ir verčiant juos viešai pripažinti faktus, suprantant jų absoliutų melagingumą. Tai būdavo pasiekama persekiojant ar grasinant atskiriems asmenims, jų šeimoms ir artimiesiems. Sistemingai ir sąmoningai buvo pažeidžiamos žmogaus teisės, persekiojant piliečius, valdžia panaudojo visas galimybes: kalėjimo režimas, darbo-kalėjimo stovyklos, kaip politinių represijų priemonė būdavo prievartinis paliudijimas ir patalpinimas į psichiatrines ligonines⁶, „profilaktinių priemonių“ taikymas.

Kitaminčių persekiojimą ir visuomenės profilaktikos subtilybes padeda tirti kai kurie pasirodžiusios mokslinio ir kitokio pobūdžio studijos, kur akcentuojamas pasipriešinimas sovietų

---

⁵ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 6, l. 11.

⁶ Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000, Vilnius, 2002, p. 722

valdžiai, politinis persekiojimas, religinis aspektas. Čia daugiausia bus remiamasi bendro pobūdžio tyrinėjimais su tikslesniais šaltiniais.

Nereikia pamiršti, kad specialiųjų tarnybų archyvų slaptumas buvo ir vis dar tebėra didžiausia kliūtis šios krypties tyrimams atlikti.

Preliminarus literatūros sąrašas:

Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000, Vilnius: Ramona, 2002, 923 p.

ANUŠAUSKAS, A. KGB ir lietuvių visuomenė: slaptasis karas 1954 - 1991 metais. *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 21, p. 267.

ALEXEYAVA LUDMILLA, *Soviet Dissent: contemporary movements for national, religious and Human rights*, US, 1985, 521 p.

BAGUŠAUSKAS, JUOZAPAS, Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 1999, 447 p.

GAŠKAITĖ, N. Jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas šeštajame - septintajame dešimtmetyje. *Laisvės kovų archyvas*, 1996, nr.19, p.5 – 53

GEČIAUSKAS, G. Buvusio LSSR KGB archyvo slaptosios raštvedybos fondų sudarytojai. *Lietuvos archyvai*, 1997, nr.8, p.19

LIETUVOS HELSINKIO GRUPĖ, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 1999, 655 p.

MISIŪNAS R., TAAGEPERA R., Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940-1990, Vilnius: Mintis, 1992, 347 p.

Objektas „Intrigantas“. Kunigo Broniaus Laurinavičiaus gyvenimas ir veikla. Vilnius: „Katalikų akademijos“ leidykla, 2002, 512 p.

Pogrindžio kunigų seminarija: XX a. aštuntojo ir devintojo dešimtmečio Lietuvos antisovietinio pogrindžio dokumentai, Vilnius: Katalikų akademija, 2002, 727 p.

Romo Kalantos auka: 1972 metų Kauno pavasaris, Vilnius: Baltos lankos, 2000, 127 p.

SKUODIS, V., *Dvasinis genocidas Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1996, 343 p.

SPENGLA, V., „*Akiplėša*“: KGB kova prieš bažnyčią, Vilnius: Lumen, 1996, 183 p.

STREIKUS ARŪNAS, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje 1945-1990 metais*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2001, 375 p.

Tikinčiųjų teisėms ginti Katalikų Komiteto dokumentai, Vilnius: Tėvynės sargas, 1994, 213 p.

ŽEMAITIENĖ N., „Pasipriešinimo dalyvių ir kitaminčių persekiojimas Lietuvoje 1944–1990“, *Tremtinys*, 2000, Nr. 20.

БОБКОВ, Ф.Д. *КГБ и власть*. Москва: ЕКСМО алгоритм – книга, 2003. 412 с.

БУКОВСКИЙ, В. *Московский процес*. Москва: ”МИК”, 1991. 528 с.

BARRON, J. *KGB today: The hidden hand*. London: Coronet books, 1984. 491 p.

BAHRY, D; SILVER, B.D. Intimidation and the symbolic use of terror in the USSR in *The American Political science review*. [interaktyvus] 1987, vol.81, Nr.4, p.1065 - 1098 prieiga per internetą: [http:// links.jstor.org](http://links.jstor.org)

Human right in the Soviet union // sud. Szymanski A. London: Zed books, 1984. 338 p.

История России: Новейшие времена 1945 - 1999. Москва, 2003, с.190.

ПРОКОПЕНКО, А.С. *Безумная психиатрия*. Москва: Совершенно секретно, 1997. 178 с.

PRINGLE, R.W. Andropov's Counterintelligence state ? in *International journal of Intelligence and Counter Intelligence* [interaktyvus]. 2000, vol.13, issue 2, p.193 – 203, prieiga per internetą: <http:// search.epnet.com>